

Joar Aasen

Kollektivpedagogikk

Anton Makarenko og Veien til livet

DIDAKTA NORSK FORLAG

INNHOLD

1 INNLEDNING 9

2 KONTEKST 20

2.1 Liv og virke 20

2.2 Skolen under tsarene 27

2.3 Det nye ideologiske fundamentet 30

2.4 Retninger i pedagogikken 42

2.5 Anatolij Lunatsjarskij og Nadja Krupskaja 49

3 VEIEN TIL LIVET 56

3.1 Veien til livet – en sammenfatning 56

3.2 Litterære kvaliteter 99

4 MÅL OG MIDLER 103

4.1 Kollektivpedagogikkens mål 104

4.2 Elevene ved kolonien 106

4.3 Makarenko som menneske og leder 110

4.4 Kollektivpedagogikkens midler 115

Et avsondret tiltak 115

Konflikter 117

Militær orden 122

Arbeid 123

Straff og belønning 127

Stil, tone, estetikk 131

Ateisme 132

Perspektiver 134

4.5 Foreløpige merknader 137

5 EN MARXINSPIRERT TENKEMÅTE 140

5.1 Tvungent kollektivt arbeid 141

5.2 Obligatorisk skole 143

5.3 Utopi 145

5.4 Identitet 149

- 5.5 Normer 151
- 5.6 Forstand 154
- 5.7 Makt 156
- 5.8 Foreløpige merknader 160

6 KRITIKK 162

- 6.1 Om sammenlikning 162
- 6.2 En skolehistorisk skisse 166
- 6.3 Om ledelse 173
- 6.4 Om polyteknisk dannelse 182

Det psykologiske og det sosiologiske prinsipp 182

Ordinær skole 184

Produktivt arbeid 189

Frie kulturelle aktiviteter 194

- 6.5 Avsluttende merknader 198

NOTER 201

LITTERATUR 229

1 INNLEDNING

Den pedagogiske filosofien har dype røtter, og i den vestlige kulturkretsens historie har den en lang rekke representanter. Går vi 2500 år tilbake i tid, til den greske antikken, står vi for eksempel over for Sokrates, Platon og Aristoteles. Senere møter vi Jean-Jacques Rousseau og Johann Heinrich Pestalozzi - blant svært mange andre. I vår tid er amerikaneren John Dewey en av de mest omtalte. Han pekes gjerne på som den viktigste pedagogiske filosofen i det 20. århundret. Men denne vurderingen er ikke selvsagt; det kommer an på hvilket perspektiv vi tar og hva vi ønsker hjelp til å forstå. Også geografi kan spille en rolle. For går vi til Øst-Europa, har et annet navn blitt nevnt minst like ofte som Deweys: Anton Semjonovitsj Makarenko. Det er hans pedagogikk denne boken skal handle om. Jeg skal gi et riss av dens historiske bakgrunn, presentere og analysere den og drøfte verdien av den på kritisk vis.

Makarenkos pedagogikk er en annen enn Deweys, men det finnes også likhetstrekk. For eksempel er begge opptatt av at barn og unge av natur er aktive, og at de lærer og trives best når de er i allsidig, engasjerende og målrettet virksomhet. Dessuten går det forbindelseslinjer på et ytre plan. Sommeren 1928 besøker Dewey det som da heter Sovjetunionenⁱ etter invitasjon fra myndighetene. I New York har han tidligere hatt rollen som vert for den russiske forfatteren Maxim Gorkij.ⁱⁱ Da Dewey reiser til Moskva, skyldes det blant annet at han har inspirert mange sovjetpedagoger som vil tenke nytt om skole og utdanning. Mot slutten av besøket blir han mottatt i Kreml av to av dem, utdanningsminister Anatolij Lunatsjarskij og hans stedfortreder Nadezhda Krupskaja.ⁱⁱⁱ Nå har Dewey vært på en nesten to måneder lang reise rundt om i landet for å besøke barnehager, skoler og andre tiltak for barn og unge. Etter hjemkomsten skriver han blant annet dette:

Tanken om en skole der elevene, og derfor innholdet og metodene, knytter an til samfunnslivet i stedet for å isoleres fra det, er velkjent i den pedagogiske teorien. I en eller annen variant ligger denne tenkningen under alle forsøk på gjennomgripende pedagogisk reform. Det som kjennetegner skolesystemet i Sovjetunionen, er ... at det for første gang i historien finnes et system som hviler på dette prinsippet. Man blir overbevist om at bare i et samfunn som er basert på samarbeid, kan idealene til dem som ønsker reform i skolen, bli satt ut i livet.^{iv}

Deweys kommentar er knyttet til utdanningssystemet som sådant. Vi vet ikke hva han mener om hver enkelt av de institusjonene han besøker. Det er også usikkert om han får se den såkalte Maxim Gorkij-kolonien som Makarenko leder fra 1920 til 1928, selv om bemerkninger både fra Deweys og Makarenkos side kan tolkes i den retning. Deweys synspunkt er uansett interessant. På dette tidspunktet har hans egen tenkning om oppdragelsen^v funnet sin form, og de viktigste elementene i Makarenkos system er også på plass.

I sitt korte liv (1888-1939) utvikler Makarenko en godt gjennomarbeidet pedagogikk, og den har betydelig særpreg og setter varige spor. Men han er på ingen måte den eneste som bidrar til å forme utdanningsordningen i Sovjetunionen. I årene etter den såkalte oktoberrevolusjonen, som starter i 1917, er det en rekke aktører, og de trekker til dels i ulike retninger.^{vi} Etter hvert er det imidlertid Makarenkos pedagogikk som blir særlig kjent, vekselvis under betegnelsen kollektiv- og makarenkopedagogikken. Og det er ikke bare i Sovjetunionen denne forståelsen av oppdragelsen får betydning. Etter andre verdenskrig sprer den seg til flere østeuropeiske stater, noe som fører til at Makarenko gjerne blir kalt Øst-Europas John Dewey.

Så godt som alle aspekter ved Makarenkos pedagogikk får betydning i Øst-Europa. I andre deler av verden - også i Norge - blir det en avgrenset side ved den som vekker interesse.^{vii} Det gjelder de pedagogiske grepene han utvikler ved Gorkij-kolonien, der han underviser barn og unge som er hjemløse og gjerne på kant med samfunnet. I Sovjetunionen er antallet slike omflakkende, sultende

og ofte kriminelle unge mennesker enormt stort ikke bare under, men også før og etter revolusjonen. Det dreier seg om opp til 7-9 millioner individer, og mange av dem er skadde på kropp eller sjel - eller på begge deler.^{viii} Dermed mener myndighetene at de trenger en annen og mer velegnet utdanning enn den som tilbys i det ordinære skolesystemet. De håper også at Makarenko vil være i stand til å utvikle en slik pedagogikk - noe han altså gjør.

Oktoberrevolusjonen er en samfunnsomveltning som finner sted i den tyske filosofen Karl Marx' navn. Den river restene av det tsarstyrte Russland over ende og varsler oppbyggingen av den nye Sovjetunionen under Vladimir Lenins diktatoriske ledelse. Tiden etter maktovertakelsen i 1917 er lenge preget av borgerkrig og av krig og konflikt med andre nasjoner.^{ix} Slik sett varer revolusjonen fram til 1922. Dessuten er det altså en tilstand av nød, med mangel på husrom og mat, ikke minst i Makarenkos hjemland, sovjetrepublikken Ukraina.^x Dette er også en tid med famling etter fast grunn for den nye statsdannelsen - med åpenhet og frihet på noen områder, med lukkede beslutningsprosesser og vilkårlig maktbruk på andre. Makarenkos kollektivpedagogikk blir altså utviklet under svært vanskelige forhold.

Myndighetene har i årtier vært rådvile om hvordan spørsmålet om unge lovbrytere bør gripes an. I 1920 blir prinsippet om skole i stedet for fengsel fremmet av Lenin. Slik han ser det, står opplæring fram som et bedre alternativ enn det som har vært vanlig til da, nemlig innesperring eller annen ekskluderende forvaring.^{xi} Andre som står i spissen for oktoberrevolusjonen, vurderer saken på samme vis. Å utvikle et særskilt program for utdanning av omflakkende og kriminelle barn og unge er altså en utfordring som er forankret i Lenins diktatur da Makarenko starter arbeidet i Gorkijkolonien nær byen Poltava i Ukraina.^{xii}

Målet er klart fra starten av: De unge skal få hjelp til å stå på egne ben, til å opptre lovlydig og til å bidra til utviklingen av det nye samfunnet. Egnete midler, derimot, tar det tid å finne. Men ved midten av 1920-tallet har Makarenko utviklet et system av metodiske grep om saken. Om dette vil jeg bruke betegnelsen Makarenkos spesielle pedagogikk i det følgende.

I oppdragelsesromanen *Veien til livet* gir Makarenko et første innblikk i kollektivpedagogikken. Boken blir skrevet i årene 1925 til 1935 og presenterer et skjønnlitterært bilde av den tilværelsen han skaper for de unge.^{xiii} Det er imidlertid et forbehold knyttet til materialet. Vi har ingen garanti for at alt han forteller, samsvarer med det som faktisk skjedde. Rett nok er de store trekkene neppe fortenget. De skildringene vi har fra andre med tilknytning til kolonien, bekrefter i det store og hele hva Makarenko selv skriver.^{xiv} Men om detaljer i beretningen kan vi komme i tvil, for den har nok passasjer med overdrivelser. Selv om det er slik han sier, at han utnytter de daglige nedtegnelsene han gjør mens han leder kolonien, er det altså en mulighet for at han en og annen gang gir et idealisert bilde av forholdene.

I denne boken gjør jeg et valg med hensyn til dette. Materialet for analysen er Makarenkos skildringer i *Veien til livet*. Så vil jeg en gang iblant peke på hendelser som kan være forskjøvnet. Og kanskje kan noen ønske å få et bredere bilde av samtidens sovjetpedagogikk enn det jeg gir her, eller å ta et større antall reservasjoner med i betraktning. De vil finne fremstillinger som dekker behovet.^{xv}

Fra midten av 1920-tallet tegner Makarenko konturene av en pedagogikk som ikke begrenser seg til å hjelpe unge prostituerte, rusmisbrukere og kriminelle til å bli funksjonsdyktige mennesker. Det vi nå begynner å se, er en forståelse av oppdragelsen som omfatter hele utdanningssystemet. Den tenkningen Makarenko i stor grad inspireres av, Karl Marx' filosofi og hans forståelse av såkalt polyteknisk dannelse^{xvi}, holdes også tydeligere fram enn før. Om denne allmenne siden ved kollektivpedagogikken - den polytekniske tenkemåten om man vil - bruker jeg betegnelsen Makarenkos generelle pedagogikk.

I det følgende kommer jeg bare med spredte henvisninger til Makarenkos pedagogikk på det sene 1930-tallet. For 30-årene blir i stigende grad formet av Josef Stalins diktatur. Det grepet han holder om livet i Sovjetunionen, setter en stopper for den nytenkningen om utdanning som er typisk for de første ti årene etter revolusjonen. Mye taler for at dette preger Makarenkos forfatterskap. I *Veien til livet* er skildringen av pedagogikken i Gorkij-kolonien åpenhertig, mens hans akademiske fremstilling av oppdragelsen på 1930-tallet blir mindre fri, mindre personlig. Det er nok en fare for at arbeidene

hans nå misbrukes til politiske formål av Stalins styre.^{xvii} Det er også mulig at Makarenko er tvunget til å skrive med påholden penn. Å tie om makthavernes feiltrinn og forstørre deres bragder blir uansett et politisk diktat. Sensuren griper inn i hele kulturlivet, og tvangspreget ved samfunnet er nærmest totalt ved utbruddet av andre verdenskrig. Dette begrenser mulighetene for å trekke sikre konklusjoner om Makarenkos pedagogikk fra disse årene.

Makarenkos oppdragelsestenkning kan forstås fra ulike vinkler. Han går for det første inn i rekken av dem som står for en såkalt arbeidspedagogikk. I denne boken er det særlig dette aspektet ved kollektivpedagogikken jeg vil løfte fram. Kategorien arbeidspedagogikk har for øvrig uklare grenser. Selve kjernen er likevel nokså entydig: Man antar at unge mennesker utvikler seg best når de engasjeres i oppgaver som har likhet med dem man finner i de voksnes arbeidsliv. Vi aner ansatser til en slik tenkning om oppdragelsen i opplysningstiden på 1700-tallet, hos franskmannen Jean-Jacques Rousseau. Han begrunner behovet for å gi de unge praktiske utfordringer med at det er barns natur å være aktive og utforskende - de plages dersom de ikke får utfolde disse egenskapene. Dessuten trenger de stadig yrkeskunnskap for å skaffe seg et utkomme som voksne. Nettopp kunnskaper og ferdigheter som kan anvendes til noe, betrakter Rousseau som den beste motivasjonen for å lære.^{xviii}

Hos den rousseauinspirerte sveitseren Johann Heinrich Pestalozzi kommer arbeidspedagogikken til full utfoldelse ved overgangen til 1800-tallet. Han ser det som avgjørende at de unge forstår at fagutdanning vil være det første skrittet inn i et yrke.^{xix} Han er for øvrig en av dem som tidlig bruker uttrykket polyteknisk om en slik pedagogikk.^{xx} Det gjør altså også Karl Marx, som utvilsomt må plasseres i en arbeidspedagogisk tradisjon. Han legger vekt på at arbeid av ulike slag gir elever nødvendig variasjon i hverdagen, på at arbeidsprodukter er identitetsskapende og på behovet for å venne de unge til arbeidsbelastninger. Blant Makarenkos samtidige ser vi varianter av arbeidspedagogikk hos blant andre Edward Flanagan i USA og hos Georg Kerschensteiner, Ovide Decroly og Adolphe Ferrière i Europa. Også i Makarenkos hjemland finnes det flere som kan plasseres i denne tradisjonen, som

forfatteren Leo Tolstoj, Nadezhda Krupskaja - hun er for øvrig Lenins kone - og utdanningsminister Anatolij Lunatsjarskij. For flere av disse har Rousseau betydning.

I kollektivpedagogikken ser vi elementer som snart har noe til felles med én, snart med en annen arbeidspedagog - og det finnes synspunkter Makarenko står alene om. Jeg vil hevde at Makarenko er den mest uttalte arbeidspedagogen vi kjenner uansett tid og sted. Selv er han svært bevisst på saken. «Arbeidet er en moralsk kategori,» hevder han og viser til arbeidets avgjørende betydning for utviklingen av en god selvfølelse og faste normer.^{xxi}

Hos Makarenko løper den arbeidspedagogiske linjen sammen med en annen, som med en viss rett kan kalles den utopiske pedagogikken.^{xxii} Også her står vi over for en samlekategori. Kjernen i tenkningen finner vi i troen på at man kan skape et idealsamfunn ved hjelp av pedagogiske tiltak. Blant dem som vil gå enda et steg videre, ser vi også forestillingen om at man kan utvikle en ny og bedre mennesketype. Utopiske mål finnes hos mange pedagogiske tenkere. I Makarenkos samtid er de tydelige hos Dewey. I fortiden ser vi også slike mål hos Rousseau, Pestalozzi og Marx. Utvider vi tidshorizonten enda mer, finner vi utopiske forestillinger blant annet hos Thomas More, Daniel Defoe - og hos Platon.

En tredje linje går til sosialpedagogikken. Uttrykket brukes på Makarenkos tid, og en av sosialpedagogikkens tidlige talsmenn, tyskeren Paul Natorp, er godt kjent i de fagpedagogiske miljøene i Sovjetunionen.^{xxiii} Men også denne kategorien er vanskelig å bestemme. For så vidt har all pedagogikk en sosial oppgave og må ha det. Oppdragelsen kan ikke begrense seg til å omfatte eleven som individ, den må også ta vare på samfunnet. Man må dessuten ha øye for dem som er i en vanskelig situasjon. I Makarenkos kollektivpedagogikk har særlig dette siste en sentral plass. De aller fleste av de unge menneskene han tar hånd om, er med et norsk uttrykk fra samme tid vergeløse, altså ute av stand til å dra omsorg for seg selv og til å skjerme seg for ødeleggende ytre krefter. I dag virker dette ordet gammelmodig. I det følgende vil jeg heller bruke betegnelse forsømte, utsatte eller belastete om denne gruppen.

Men også samfunnet må beskytte seg mot disse unge menneskene, for mange av dem utfører altså kriminelle handlinger for å berge livet. Ran og mord er en del av dette bildet. Slik

ødelegger de unge ikke bare for seg selv, men også for andre. Den sosialpedagogiske siden ved makarenkopedagogikken gjenspeiler dette; den vil også verne om samfunnet.

Makarenkopedagogikken har dessuten et spesialpedagogisk tilsnitt. Denne kategorien er også vid. Spesialpedagogikk innebærer å utvikle evnene til elever som ikke har de samme forutsetningene for å lære som andre. I dette ligger det gjerne også en tanke om å se slik bistand som barnets rett, og om å forebygge skade og lidelse av utviklingsmessig art. Men i Gorkij-kolonien dreier det seg ikke om det som gjerne kalles primær forebygging. Det har allerede oppstått en svikt i utviklingsgrunnlaget for de fleste av dem Makarenko tar hånd om. Og i den grad de unge er sosialiserte, er det gjerne til marginaliserte subkulturer. Makarenkos mål blir dermed i hovedsak av sekundær art: å begrense og om mulig rette opp skader som allerede har oppstått.

Veien til livet - forstår vi tittelen bredt og velvillig, antyder den ikke bare Makarenkos arbeidspedagogiske forankring, men også hans utopiske, sosial- og spesialpedagogiske forsetter. Og legger vi til at en rekke kollektive ordninger - elever imellom og mellom elever og pedagoger^{xxiv} - er bærende elementer, er vesentlige trekk ved kollektivpedagogikken nå nevnt.

Vi bør nok spørre om Makarenko er en original tenker.^{xxv} Han er i utgangspunktet en godt skolert pedagog som kjenner sine faglige forløpere, som følger med i samtidens forståelse av oppdragelsen og som utnytter sider ved andres tenkning. Ikke minst inspirerer Marx' forståelse av den polytekniske dannelsen ham. Han kjenner i det hele tatt Marx' filosofi, som delvis ligger bak oktoberrevolusjonen, og han preges av den politiske utviklingen under og etter den. Makarenkos tenkning og praksis har altså tid- og stedbundne trekk. Det er en takknemlig oppgave å trekke tråder til både forgjengere og samtidige i og utenfor pedagogikken.

Betrakter vi Makarenkos pedagogikk med romslighet, kan vi også peke på originale sider. Han utnytter det pedagogiske idégrunnlaget på selvstendig vis, og han kjemper mot krefter i samtidens forståelse av oppdragelsen. Dessuten taler mye for at Makarenkos personlighetstrekk spiller en rolle. Han forteller at han står på bar bakke på alle vis da han starter arbeidet med den første

lille gruppen av omflakkende ungdommer, med et russisk uttrykk kalt besprizorniki.^{xxvi} Sammen må de finne seg til rette i nedfalne bygninger, de er ofte uten mat, og mange av de unge er syke, forfrosne, fortvilte - eller alt dette. Fortvilt er også Makarenko selv, men ikke handlingslammet. Han tar tak i tingene og gjør det beste ut av hva omstendighetene forlanger og mulighetene innbyr til. Slik fortsetter han etter hvert som tilstanden blir bedre: Han holder et svært fast grep om hva hver enkelt situasjon krever - og åpner for.

Makarenkos pedagogikk brer seg altså til utdanningssystemet i Sovjetunionen og til Øst-Europa ellers. Men enkelthetene i dette er en sak for seg, og den er temmelig sammensatt. I disse landene blir det en variasjon av bestanddeler som delvis kan føres tilbake til hva Makarenko tenker og gjør i ulike perioder, men som snart blir kombinert på én måte, snart på en annen, og forbundet med traderte oppdragelsesmønstre og ideologisk betingete påbud og forbud. Og i praksis blir Makarenkos pedagogikk ofte vevd sammen med andres, blant annet med Nadezhda Krupskajas. Hun og flere i samtiden har altså sans for nye pedagogiske retninger i vestlige land, som for Deweys såkalt pragmatiske^{xxvii} tenkning, dessuten for synspunkter hos Rousseau, Pestalozzi og Tolstoj. Dermed får Øst-Europas utdanningsordninger et betydelig mangfold.

Den spesielle siden ved Makarenkos kollektivpedagogikk, de grepene han tar om forsømte barn og unge, finner som nevnt sin form mens han leder Gorkij-kolonien fra 1920 til 1928. Så får han ansvaret for en liknende institusjon, den såkalte Dsjersjinskij-kommunen, fram til midten av 1930-tallet.^{xxviii} De to tiltakene utvikler seg til å bli noe i retning av pedagogiske Mekka, dit delegasjon etter delegasjon med besøkende fra mange land reiser for å lære.^{xxix} Fra 1933 og til han dør i 1939, forfatter Makarenko en rekke arbeider. Marsjen i året 1930 er ett av dem - en blanding av referat, refleksjon og dialog med utgangspunkt i Dsjersjinskij-tiltaket.^{xxx} I Flagg på barrikadene beskriver Makarenko igjen en koloni i romans form.^{xxxi} Disse arbeidene har nok ikke den samme litterære kvaliteten som Veien til livet.

På 1930-tallet veileder han også pedagoger og politikere, og han holder forelesninger og skriver artikler om pedagogikk. Nå er ikke søkelyset lenger rettet bare mot barn og unge som er forsømte,

men som nevnt også mot utdanning i sin alminnelighet. Et av de mest kjente arbeidene fra slutten av Makarenkos liv er En bok for foreldre.^{xxxiii} Her gir han anvisninger for oppdragelsen i familien. Alle foreldre i Sovjetunionen er tenkt som lesere, og det er deres tilskrevne rolle som representanter for statsmakten som beskrives.

Stoffet i denne boken deler jeg inn i seks kapitler. Etter innledningen følger et riss av Makarenkos liv og av de historiske, sosiale og ideologiske rammene for kollektivpedagogikken i kapittel 2. Jeg gjør det slik fordi det etter mitt skjønn ikke er mulig å forstå den godt uten å ta med i betraktning både mennesket Makarenko og den større sammenhengen kollektivpedagogikken hører hjemme i. Den er ikke bare formet under uvanlige vilkår, men også av et uvanlig menneske.

Kapittel 3 gir et bilde av Maxim Gorkij-kolonien. I kapittel 4 legger jeg fram mål og viktige midler i den spesielle kollektivpedagogikken. De vil bli sett i lys av de kontekstuelle betingelsene som er presentert tidligere. I dette kapitlet og i de følgende utnytter jeg Deweys pedagogikk som referansepunkt, i noen grad også Pestalozzis, Rousseaus og Marx'.^{xxxiii} I kapittel 5 løfter jeg fram Makarenkos måte å tenke på, som altså utnytter Marx' filosofi. Både i kapitlene 4 og 5 kommer jeg med enkelte vurderende betraktninger. Til slutt, i kapittel 6, går jeg i større grad fram på kritisk vis. Jeg holder fram styrker og svakheter ved kollektivpedagogikken, og jeg anvender den for å drøfte aspekter ved det norske utdanningssystemet. Makarenkos pedagogikk har elementer som er både særegne og omstridte, og ikke minst derfor kan den utfordre dem som står i en annen tradisjon.

Om andre av Makarenkos arbeider er viktige nok, er det utvilsomt Veien til livet som gir ham et varig navn i pedagogikken. Boken blir folkelesning - den kommer ut i millionopplag og gjør Makarenko kjent over hele Sovjetunionen.^{xxxiv} Etter hvert oversettes den til en lang rekke språk, visstnok 60 i alt.^{xxxv} Den filmatiseres også.^{xxxvi} Forøvrig introduserer John Dewey den første filmversjonen:

Nå vil du få se hvordan tapre russiske lærere hjalp disse stakkars barna tilbake til livet. De lærte dem å samarbeide, å gjøre nyttig arbeid, å skape ei berikende fritid. Mot alle odds

lyktes de med dette. I dag er det ikke lenger noen hjemløse, kriminelle barn i Sovjetunionen. Du vil få et innblikk i de kreftene som ligger i friheten, medfølelsen, arbeidet og leken når unge forbrytere skal hjelpes på bena, en lekse også vi kan ha noe å lære av.^{xxxvii}

Dewey går for langt når han påstår at det ikke lenger finnes slike barn ved overgangen til 1930-tallet. Men antallet skal ha sunket mye og brått, så han nok gjør rett i å understreke verdien av det pedagogiske arbeidet som er gjort.^{xxxviii}

I denne boken går jeg ikke videre i diskusjonen av tallmaterialet. Imidlertid tar jeg nettopp utfordringen til å studere kollektivpedagogikken for å lære om den og av den. Jeg gir stoffet en resonnerende form og legger vekt på å gjøre det tilgjengelig for lesere som ikke har spesielle forkunnskaper i filosofi eller pedagogikk. Notene viser til litteratur som er av verdi for dem som ønsker å fordype seg ytterligere i Makarenkos pedagogikk, fra en akademisk vinkel for eksempel. Her gir jeg også rom for opplysninger, forbehold og nyanser som ikke får plass i selve teksten. Håpet er at engasjerte lesere går videre til originalverker og kommentarlitteratur og når fram til en oppfatning av kollektivpedagogikken som er deres egen.

Noter - kapittel 1

ⁱ 'Sovjet' fikk betydningen arbeider- og soldatråd etter oktoberrevolusjonen. Systemet med sovjeter var den idealiserte styreformen fram til Sovjetunionen ble oppløst i 1991. I praksis hadde sovjetene liten innflytelse.

ⁱⁱ Maxim Gorkijs besøk var kontroversielt siden han var gift men likevel hadde med seg en venninne som var hans elskerinne; omstridt var derfor også Deweys rolle som vert. På grunn av Gorkijs besøk ble Dewey - helt uten grunn - beskyldt for å sympatisere med kommunismen (Martin 2002: 238-242, 351; Ryan 1995: 160-161; Westbrook 1991: 476-495).

ⁱⁱⁱ Martin 2002: 350-358.

^{iv} Dewey 1928b: 233-234, min oversettelse.

^v Jeg bruker begrepet oppdragelse slik det er vanlig i pedagogikken, altså om overlagt forming av personligheten i familie, arbeid, skole. Dannelse - forstått som en kortform av personlighetsdannelse - benytter jeg med samme begrepsinnhold.

^{vi} En annen innflytelsesrik pedagog er Pavel Blonskij. Også Nadezhda Krupskaja og Anatolij Lunatsjarskij bidro med egne tanker om oppdragelsen. Disse er tre blant svært mange andre; for en grundig presentasjon av viktige bidragsytere, se Anweiler 1978.

^{vii} For eksempel har tiltak organisert av Tyrilistiftelsen anvendt metodikk som dels har røtter i Makarenkos pedagogikk. Stiftelsens målgruppe er som hos Makarenko personer med rusavhengighet og tilleggsproblemer som vold, kriminalitet, sviktende helse.

^{viii} Anweiler 1978: 224; Knox og Stevens 1993: 3; Kobelt 1996: 113. Tallene gjelder det tidligere tsar-russiske området, og Kobelts angivelse er knyttet til 1922.

Makarenkos (1931: 83) eget anslag er på 7 millioner.

^{ix} To av landene som var i konflikt med den nydannede Sovjetunionen, var USA og Storbritannia. Et lite innblikk i motsetningene på person- og nasjonsplanet finner vi i kommentarer hos en av Lenins samtidige, Winston Churchill, som var minister og senere statsminister i den britiske regjeringen. Han omtaler tsaren og hans generaler i rosende vendinger, mens Lenin får attest som «et avskyelig gjenferd» (Churchill 1931: 352-353).

^x Vitenskapsmannen og diplomaten Fridtjof Nansen organiserte en del av de flernasjonale hjelpeprogrammene for matforsyning til Ukraina i 1921-1923. Sovjetmyndighetenes første kontakt med Nansen gikk visstnok via Maxim Gorkij (Vogt, udatert).

^{xi} Lenin 1920d; se også Kornejck 1934.

^{xii} Makarenko starter arbeidet i september 1920.

^{xiii} Veien til livet. Pedagogisk poem (i notene heretter VTL) ble utgitt i tre bind fra 1933 til 1935. Sidehenvisningene i det følgende er til den engelske utgaven, *The Road to Life*. Kapittelinnstillingen i denne faller sammen med den tyske versjonen i *Werke, Deutsche Ausgabe*. Versjonen i *Gesammelte Werke, Marburger Ausgabe* bind 3-5 har russisk parallelt med tysk tekst. Den russiske originalen av *Veien til livet* har navnet *Pedagogitsjeskaja poema - 'pedagogisk epos' eller 'fortelling'*. Boka er også utgitt på norsk. Denne utgaven er ikke lenger i salg. Nasjonalbiblioteket tilbyr imidlertid en digital versjon.

^{xiv} Se blant annet Maro 1924, Gorkij 1928, Ostromenckaja 1928, Fere 1976, Kalabalin 1976.

^{xv} For gjennomgang av russisk/sovjetisk pedagogikk, se Fitzpatrick 1970; Fitzpatrick 1979; Anweiler 1978, Nezel 1983; Kobelt 1996.

^{xvi} Marx 1866: 193-195; Marx 1867: 512.

^{xvii} Nezels (1983: 51) vurdering, som jeg deler.

^{xviii} Rousseau 1762a: 180.

^{xix} Dette er særlig tydelig hos den unge Pestalozzi, i perioden på gården Neuhof, fra 1774 til 1780.

^{xx} Pestalozzis tilknytning til polyteknisk danning stammer visstnok fra 1805, og det hevdes at han bruker betegnelsen i oppsummeringen av sitt livsverk, *Schwanengesang* (Tollkötter 1970: 63-64, 175).

^{xxi} Makarenko 1938e: 543.

^{xxii} 'Utopia' - stedet som ikke finnes. Boktittelen *Utopia* brukes av Thomas More. Her beskriver han et samfunn og en oppdragelse med det han ser som ideelle egenskaper

(More 1516). Daniel Defoe gir et bilde av en utopisk oppdragelse i Robinson Crusoe (Defoe 1719). Denne boken ble senere en inspirasjonskilde for Jean-Jacques Rousseau. Andre utopiske arbeider er Platons Staten og Lovene, Rousseaus Émile, Marx' Det kommunistiske manifest og Deweys Democracy and Education, dessuten Pestalozzis Lienhard und Gertrud. Også B.F. Skinners Walden Two står i en slik tradisjon.

^{xxiii} Paul Natorps innflytelse spenner over flere vitenskapsfelter. For pedagogikkens del er den særlig forbundet med boken Sozialpädagogik (1899).

^{xxiv} I denne boka bruker jeg begrepet 'pedagog' like vidt som Makarenko selv, altså om alle (ikke bare lærere) som har ansvar for å oppdra de unge.

^{xxv} Makarenkoforskeren James Bowen hevder at Makarenko arvet en pedagogikk med dype røtter i fortiden, og kanskje uten å forstå det selv (Bowen 1962: 18). Jeg stiller meg avvisende til siste leddet i påstanden, men deler det første og viser hvorfor i kapitlene 4 og 5.

^{xxvi} Grunnbetydning: hjemløse unge.

^{xxvii} Det greske ordet 'pragma' betyr virkning av handling. I sin pragmatiske pedagogikk peker Dewey på betydningen av at elever er aktive, handlende, og av at de fester seg ved handlingers konsekvenser. Elevers aktivitet må være sosial, målrettet og innebære bruk av kroppen (Dewey 1900; Dewey 1916; Dewey 1938).

^{xxviii} Forberedelsene for Dsjersjinskij-kommunen startet Makarenko allerede i 1927.

^{xxix} Goodman 1949: 44; Fitzpatrick 1970: 49-50, 165; Silberman 1988. ^{xxx}

Makarenko, Werke, Deutsche Ausgabe bind 2.

^{xxxi} Makarenko, Werke, Deutsche Ausgabe bind 3.

^{xxxii} Makarenko 1938a.

^{xxxiii} Å ha et feste for sammenlikning er et allment krav i komparativ pedagogikk (Grue-Sørensen 1971; Rand 1971). Hillig (2004) og Halvorsen (2014) peker på verdien av å sammenholde Makarenkos pedagogikk med Deweys. I enkelte sovjetiske studier blir det framholdt at Rousseau og Pestalozzi er viktige inspirasjonskilder for Makarenko; se for eksempel Kornejcek 1979: 111. Dette er et syn jeg deler, men de er etter mitt skjønn mindre betydningsfulle enn Marx og Dewey.

^{xxxiv} Bowen 1962: 3.

^{xxxv} Hillig og Weitz 1979: ix.

^{xxxvi} Den første filmversjonen er fra 1931, regissert av Nikolaj Eekk. En senere innspilling, fra 1950-tallet, er tilgjengelig på Internett:

<http://video.yandex.ru/users/rostroev/view/1325/> (lokalisert 12.1.2011).

^{xxxvii}

John Dewey sitert hos Bowen 1962: 5. Også andre steder uttrykker Dewey begeistring for Sovjetunionens tiltak for forsømte barn og unge (Dewey 1928a; Dewey 1928b; Dewey 1928c; Dewey 1928d; Dewey 1928e).

^{xxxviii} Tallmaterialet hos Kobelt viser eksempelvis om lag 335 000 for hele Sovjetunionen i 1930 (Kobelt 1996: 113). Jeg tror imidlertid at det vil være uklokt å gå ut fra at reduksjonen i antallet besprizorniki utelukkende skyldes pedagogiske tiltak som Makarenkos.

Osv. ...

Litteratur

- Anweiler, Oskar og Klaus Meyer (1961) Die sowjetische Bildungspolitik seit 1917. Dokumente und Texte, Heidelberg: Quelle & Meyer
- Anweiler, Oskar (1978) Geschichte Der Schule und Pädagogik in Russland, Wiesbaden: Otto Harraszowitz
- Anweiler, Oskar (1963) 'A.S. Makarenko und die Pädagogik seiner Zeit'. I Hillig og Weitz 1979
- Arendt, Hannah (1951/1968) The Origins of Totalitarianism, New York: Harcourt
- Aristotele, De Poetica (Poetikk). I McKeon 1941
- Aristotele, De Anima (Om sjelen). I McKeon 1941
- Aristotele, Etica Nicomachea (Den nikomaktiske etikk). I McKeon 1941/2001
- Aristotele, De Poetica (Poetikk), I McKeon (red) 1941/2001
- Baker, Bruce (1968) 'Anton Makarenko and the idea of the collective'. I Educational theory, 18/3, 1968
- Bakken, Anders 2010: Prestasjonsforskjeller i Kunnskapsløftets første år - kjønn, minoritetsstatus og foreldres utdanning, NOVA rapp. 9, 2010
- Bakken, Anders og Jon Ivar Elstad (2012) For store forventninger? Kunnskapsløftet og ulikhetene i grunnskolekarakterer, Rapport nr 7/12, Oslo: NOVA
- Baune, Tove Aarsnes (2007) Den skal tidlig krøkes, Oslo: Cappelen
- Bennett, Ivy (1959/1960) Delinquent and neurotic children, New York: Basic books / Tavistock Publications
- Berman, Marshall (1988) All That Is Solid Melts Into Air, New York: Penguin
- Bernstein, Basil (1960) 'Language and social class'. I Bernstein 1973
- Bernstein, Basil (1962) 'Social class, linguistic codes and grammatical elements'. I Bernstein 1973
- Bernstein, Basil (1971) 'On the classification and framing of educational knowledge'. I Bernstein 1973
- Bernstein, Basil (1973) Class, Codes and Control, bind 1, St Albans: Paladin

Osv. ...